

Kostoly a špitály na predmestiach Košíc v stredoveku*

Drahoslav Magdoško

vol. 2, 2013, 2, pp. 17-37

Suburban Churches and Hospitals in Medieval Košice

The study deals with suburban churches and hospitals in medieval Košice. Author evaluates historiography published on this topic and presents results of detailed research of town books and tax registers. The aim of contribution consists of characterizing of the development, i.e. origins and cessation of the buildings, their approximate geographical location as well as the position in the church administration of Košice. The existence of three churches and two hospitals surrounding the walled town has been proved by the research. The main and also the oldest hospital with a church had patronium of the Holy Spirit. It laid in front of the Lower Gate on south. As the second one, the church of St. Ladislaus was erected in the northern suburb. The last such objects built here in the Middle Ages were leprosarium and church of St. Leonard on the west side. In addition to this, there was constructed one more church in the town's cadaster, staying in the village of Košická Nová Ves.

Key words: Košice. Towns. Church Administration. Church. Hospital.

Pred hradbami stredovekých Košíc sa rozprestieralo niekoľko predmestských sídlisk. O ich názvoch a obyvateľstve sa dozvedáme zo zmienok od prelomu 14. a 15. storočia.¹ Stáli v nich aj kostoly a špitály, nezachovali sa však až do súčasnosti, hoci prostredníctvom písomných zmienok vieme o viacerých. Doposiaľ nebol žiaden takýto objekt objavený, a teda ani preskúmaný archeologickým výskumom. Zatiaľ je preto naše poznanie danej tematiky odkázané iba na písomné pramene, ktorých informácie a interpretáciu zhrnieme v nasledujúcej štúdii.

V krátkosti a výberovo možno uviesť, že viaceré údaje o košických predmestských kostoloch a špitáloch predstavil už Vojtech Wick.² V rámci výskumu špitálov v Uhorsku spomenul najstarší košický hospic tiež Zoltán Somogyi.³ Pozornosť tunajším špitálom ako aj kostolom venoval ďalej Ondrej R. Halaga. Predpokladal vysokú mieru samostatnosti týchto chrámov v mestskej cirkevnej správe, ktorú odvodzoval od autonómie predmestí, podľa neho pôvodne samostatných dedín podriadených postupne správe mesta.⁴ Následne si historici všimli opäť najmä špitály. Michal Slivka skúmal prvú správu o takomto košickom dome v súvislosti s tematikou krížovníckych rádov.⁵ Z novších štúdií maďarských medievalistov sa Košíc okrajovo dotkli niektoré práce týkajúce sa všeobecne špitálov v Uhorsku, keď uviedli rôzny počet tých

* Štúdiá bola vypracovaná v rámci projektu VEGA č. 1/0101/12 Miesta pamäti Košíc I. (Historické prelomy a inštitúcie).

1 Pozri: HALAGA, Ondrej R. *Právny, územný a populačný vývoj mesta Košíc*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 21-23.

2 WICK, Vojtech. *Dvestoročný kostol košického chudobinca*. Košice : b. v., 1930. 19 s.; WICK, Vojtech. *Dóm svätej Alžbety v Košiciach*. Košice : Mesto Košice, 1936. 437 s.; WICK, Béla. *Kassa története és műemlékei*. Kassa : Wiko kö-és könyvnyomdai műintézet, 1941. 446 s.

3 SOMOGYI, Zoltán. *A középkori Magyarország szegényügye*. Budapest : Stephaneum Nyomda, 1941, s. 25, 35-36, 53-54, 83.

4 HALAGA, Ondrej R. *Počiatky Košíc a zrod metropoly*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1993, s. 120-125, 129-135.

5 SLIVKA, Michal. *Rádové domy v štruktúre osídlenia Slovenska a v jeho politických a sociálno-ekonomických vzťahoch (so zameraním na krížovnícke rády)*. In *Archeologia historica*, 1987, roč. 12, s. 383-402.

košických (2 – 3) a dve patrocíniá.⁶ No špeciálne špitálom v Košiciach sa nedávno venovala až Katarína Nádaská. Najsumárnejšie porovnála závery historiografie a predostrela viaceré zistenia z dosiaľ neskúmaných prameňov.⁷ Napokon Ján Lukačka podal prehľadovú štúdiu o vývoji špitálov v mestách na stredovekom Slovensku aj s niektorými novými postrehmi k vývinu v Košiciach.⁸

Napriek uvedenej pozornosti historikov možno konštatovať, že v problematike košických predmestských kostolov a špitálov ostávajú viaceré nejasnosti. Tie sa týkajú napríklad lokalizácie, počtu špitálov či cirkevnosprávneho hľadiska. V štúdiu preto zamýšľame predostrieť širší pohľad na túto problematiku, zahrňujúc všetky cirkevné objekty na košických predmestkách. Kvôli rozsiahlejšiemu zámeru sa ale nebudeme zaoberať rôznorodými aspektmi danej témy, cieľom bude nateraz predovšetkým poukázať na poznateľné črty vývoja, teda najmä na počiatky až zánik daných stavieb, ako aj ich miesto v cirkevnej správe. Komplexnému predstaveniu ich fungovania v stredoveku napokon bráni aj absencia prameňov vedených kvôli ich správe, akými by boli registre správcov (kostolných otcov) či súpisy majetkov.

Poznatzky spomínanej historiografie dopĺňujeme údajmi z košických stredovekých mestských kníh, ktoré dosiaľ predsa neboli úplne preskúmané, ako aj interpretáciou známych i niektorých doposiaľ nezohľadnených listín. Horným chronologickým medzníkom, po ktorý sme skúmali písomnosti, je rok 1533. Dôvod takejto voľby predstavuje existencia mestskej účtovnej knihy práve z tohto roku. Len v niektorých prípadoch sme prekročili uvedený dátum prieskumom výberových prameňov zo 16. storočia, a preto prebádanie ranonovovekých písomností môže prispieť ďalšími informáciami.

Ako prvým sa budeme zaoberať Špitálom sv. Ducha, keďže ho spomedzi ostatných predmestských hospicov a kostolov spomínajú najstaršie písomné správy. Jednotlivým objektom sa následne venujeme v smere od juhu cez západ, sever až po východ od hradieb.

Špitál sv. Ducha

Stál pred Dolnou bránou v blízkosti stretu najdôležitejších ciest vedúcich do mesta z juhu a východu. Podľa zachovaných písomných prameňov išlo o najvýznamnejší špitál v stredovekých Košiciach. Výslovne s patrocíniom sv. Ducha sa spomína prvýkrát v roku 1375.⁹

Už Ondrej R. Halaga kládol tento špitál do súvisu s úplne najstaršou zmienkou o istej cirkevnej stavbe pred Košicami, ktorá sa s vročením 1216 nachádza v Levočskej kronike.¹⁰

6 KUBINYI, András. Orvoslás, gyógyyszerészek, fürdők és ispotályok a keső középkori Magyarországon. In KUBINYI, András (Ed.). *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság aközépkori Magyarországon*. Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1999, s. 263; MAJOROSSY, Judith - SZENDE, Katalin. Hospitals in medieval and early modern Hungary. In SCHEUTZ, Martin (Ed.). *Europäisches Spitalwesen : institutionelle Fürsorge in Mittelalter und früher Neuzeit*. Wien : Oldenbourg, 2008, s. 421.

7 NÁDASKÁ, Katarína. Stredoveké špitály v Košiciach. In FIALOVÁ, Ivana – TVRDOŇOVÁ, Daniela (Eds.). *Od špitála knemocnici*. Bratislava : Slovenský národný archív, 2013, s. 48-66.

8 LUKAČKA, Ján. Prejavy milosrdenstva v stredovekých mestách na území dnešného Slovenska. In *Documenta Pragensia Supplementa IV*. Praha : Archiv hlavního města Prahy, 2013, s. 47-58. Za sprostredkovanie tejto štúdie ďakujem Mgr. Kataríne Nádaskovej, PhD.

9 NÁDASKÁ, K. Stredoveké špitály v Košiciach..., s. 52; Archiv mesta Košice, Tajný archív (ďalej AMK, TA), C - Hospitale, č. 52; Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (ďalej len MOL DF) (269 199): „...domum hospitalem in honorem sancti spiritus Cassovie constructam...“

10 HALAGA, O. R. *Právny, územný a populačný...*, s. 11.

Podľa zápisu kronikára Gašpara Haina mal byť totiž v uvedenom roku postavený na košickom predmestí akýsi kláštor.¹¹ Niet ale iných správ, ktoré by sa týkali daného tvrdenia. Podstatnou pre posúdenie kronikárskeho záznamu je tak aspoň výpoveď o tom, že košický kláštor vznikol v predmestskej lokalite. Ak by totiž Gašpar Hain mal k dispozícii istú dnes stratenú listinu zo začiatku 13. storočia súvisiacu so založením kláštora, sotva by sa v jej texte výslovne spomínalo košické predmestie (suburbium). Mienka o danej lokalizácii preto mohla pochádzať až z obdobia, kedy Košice obkolesovali predmestia a kedy už Špitál sv. Ducha nepochybne existoval.

Gašpar Hain pritom venoval značnú pozornosť vzniku kláštorov, keď ich pre obdobie do konca 13. storočia zaznamenal na východnom Slovensku celkovo deväť.¹² Pre žiaden z nich sa však nezachovala zakladacia listina ani iný prameň potvrdzujúci ním uvedené dátacie. Je preto pravdepodobnejšie, že takéto najstaršie písomnosti vôbec neexistovali a kronikár čerpal z mladších zdrojov či z (miestnych) tradícií.¹³ Na rôznu mieru hodnovernosti podobných zápisov poukazujú aj dva vybrané prípady. Tak vznik kláštora v Spišskom Štiavniku kladie Levočská kronika zároveň s tým košickým do roku 1216, pričom v historiografii sa skutočne ráta s postavením tamojšieho kláštora cistercitov, no v roku 1223.¹⁴ Údaj je teda aspoň orientačne správny. Na strane druhej, popri zmienke o kláštore práve na predmestí Košíc predstavuje jedinú inú konkrétnejšiu lokalizáciu záznam o kláštore v Kežmarku, údajne už z roku 1190, keď sa akési mníšky mali usadiť na mieste, kde v dobe Gašpara Haina stál mestský hrad.¹⁵ Hradu naozaj predchádzal takýto dom, avšak rádu božohrobcov, ktorí sem prišli až v roku 1368, prevezmúc pôvodne farský Kostol sv. Alžbety.¹⁶

Približne správna dátacia spišskoštiavnického kláštora, no úplne odchylna v prípade kežmarského, tak naznačujú, že vročenie (nielen) kláštora v Košiciach uvádzané Levočskou kronikou je neisté. Zároveň však, ak mal kronikár v prípade Kežmarku dôveryhodnú informáciu o lokalizácii kláštora, podobne to možno predpokladať aj u toho košického na predmestí vraj z roku 1216. V Košiciach preto najpravdepodobnejšie skutočne išlo o Špitál sv. Ducha pred Dolnou bránou, o ktorý sa v 13. – 14. storočí súdili s mestom postupne dva rády, na ktoré by poukazoval použitý termín kláštor.

Prvý križovnícky (križiacky) rád spomína historikom dobre známa listina z roku 1283. Pápež Martin IV. ňou poveril ostrihomského arcibiskupa ako aj prepošta a kantora Ostrihomskej kapituly, aby rozsúdili spor, ktorý prebiehal medzi stoličnobelehradskými johanitmi a košickým

11 BAL, Jeromos - JENŐ, Förster - KAUFFMANN, Aurél. *Hain Gáspár Lőcsei krónikája*. Lőcse : Reiss József T. Könyvnyomzó Intézete, 1910 - 1913, s. 10.: „Anno 1216. Ist dasz Caschauer Kloster in der Vorstadt erbaut worden. Item dasz Kloster zu Schavnick.“

12 Kežmarok (1190), Košice a Spišský Štiavnik (1216), Huncovce (1222), Strážky a Richnava (1261), Dravce, Gelnica a Prešov (1288).

13 Viaceré staršie dáta sú v kronike skreslené alebo domyslené úvahami. Pozri: MAGDOŠKO, Drahoslav. Nehodnovernosť tradície o opevnení Košíc v roku 1290. In *Studia Historica Tyrnaviensia XIV-XV*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku, 2012, s. 290-308.

14 Nad datovaním uvažuje ešte Martin Homza v HOMZA, Martin – SROKA, A. Stanisław. *Historia Scepusii I*. Bratislava – Kraków : Katedra slovenských dejín UK FiF Bratislava – Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego Kraków, 2009, s. 252-262.

15 BAL, J. - JENŐ, F. – KAUFFMANN, A. *Hain Gáspár Lőcsei krónikája...*, s. 10.: „Anno 1190. Ist dasz KäsMarcker Nonnen Kloster da jetzund dasz Schlosz stehet erbaut worden vndt floriret.“ Nie je vylúčené, že mylné skombinovanie tohto údaja s tým košickým vnieslo do košickej kronikárskej tvorby z 19. storočia takisto mienku o kláštore mníšok na predmestí. K literatúre NÁDASKÁ, K. *Stredoveké špitály v Košiciach...*, s. 63.

16 FÁBROVÁ, Karin. Kežmarok. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Prodama pre Historický ústav SAV, 2010, s. 177.

farárom Arnoldom, ako rektorom Kostola sv. Alžbety, o príjmy z košického špitála.¹⁷ Tento dom ale neuviedol názvom, čo spôsobuje, že v historiografii bývajú rôzne interpretované počiatky neskôr známeho Špitála sv. Ducha.

Keďže podľa sťažnosti košického farára Arnolda z roku 1283 mal byť vtedajší špitál oddávna „spojený“ s jeho farským kostolom (eidem Ecclesie ab antiquo annexo), niektorí historici ho lokalizovali práve do blízkosti tohto chrámu.¹⁸ Predmestský Špitál sv. Ducha by tak bol druhým, mladším hospicom. Naopak, v prácach iných autorov sa zase vyzdvihuje fakt, že takéto domy bývali stavané skôr na okraji sídlisk,¹⁹ čo sa týkalo zaiste aj prináležiacich kaplniek či kostolov. Uvedenú okolnosť je možné pozorovať všeobecne, takže je nepravdepodobné, aby ešte na konci 13. storočia stál hospic v strede Košíc pri farskom (takto dokonca špitálskom) kostole. Správnejšou je preto interpretácia slov z roku 1283 v tom zmysle, že sporný špitál mal byť právne (nie miestne) „spojený“ s Kostolom sv. Alžbety.²⁰

Tiež iný prípad týkajúci sa Bratislavy pritom naznačuje, že slovo annexum netreba vnímať z geografického hľadiska, ale z pohľadu (s)právneho. V roku 1309 sa tam aj týmto termínom vyjadrila pozícia predmestského špitála spadajúceho pod dozor mesta.²¹ Napokon, pre paralelu s Košicami je ešte výpovednejší spor farára zo Spišského Podhradia s niekoľkými rehoľami kvôli ich aktivitám v Špitáli sv. Alžbety, ktorý bol podľa tohto farára sťažujúceho sa takisto pred pápežom v roku 1402 „spojený“ práve s jeho farským Chrámom Panny Márie. Tamajší hospic mal pritom vlastný alžbetínsky kostol.²² Ďalej na základe inej úvahy predpokladal dva košické špitály aj Ondrej R. Halaga, keď umiestňoval xenodochium johanitov s patrocíniom sv. Antona na severné predmestie Košíc. Napriek takejto polohe sa mali súdiť o Špitál sv. Ducha južne od mesta.²³ No predmetom sporu bol zaiste len rovnaký objekt, na ktorý vzťahovali nároky obe strany.

Možno teda zhrnúť, že argumentácie obhajujúce existenciu dvoch špitálov v Košiciach v 13. storočí predsa nedokázali vyvrátiť úsudok, podľa ktorého išlo v konfliktoch mesta s johanitmi a neskôr antonitmi vždy o jeden dom, známy od konca 14. storočia s patrocíniom sv. Ducha.

Listina z roku 1283 zároveň predstavuje jediné svedectvo spomínajúce johanitov v súvislosti s Košicami. Prameň je prvou, a do poslednej tretiny 14. storočia zároveň osamotenou, výslovnou správou o košickom špitáli. Daná okolnosť by naznačovala, že spor medzi johanitmi a mestským farárom sa následne rýchlo vyriešil, pričom ale niet zmienky o spisomnom

17 AMK, TA, C - Hospitale, č. 48. Prepis vo WICK, B. *Kassa története és műemlékei...*, s. 19.: „*Conquestus nobis Arnoldus Rector Ecclesie Sancte Elisabeth, de Cassa, quod commendator et fratres hospitales Sancti Iohannis Ierosolymitani de Regali Alba Vespreniensis Diocesis super hospitali pauperum ville de Cassa eidem Ecclesie ab antiquo annexo quibusdam redditibus et rebus aliis injuriantur eidem...*“

18 Takto MENCL, Václav. *Středověká města na Slovensku*. Bratislava, 1938, s. 79. Mapa v GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1963, s. 107. Pozri tiež SLIVKA, Michal. *Rádové domy v štruktúre osídlenia...*, s. 397-398.

19 NÁDASKÁ, K. *Stredoveké špitály v Košiciach...*, s. 51.

20 Rovnako už NÁDASKÁ, K. *Stredoveké špitály v Košiciach...*, s. 51. Inú možnosť ani neuvádza LUKAČKA, J. *Prejav milosrdenstva v stredovekých mestách...*, s. 51. No výnimku, kde stál špitál v centre mesta, predstavuje Sibiu (Rumunsko). MAJOROSSY, J. - SZENDE, K. *Hospitals in medieval...*, s. 412, 444.

21 SEDLÁK, Vincent. *Regesta diplomatica necnon epistolaria Slovaciae I.* Bratislava : Veda, 1980 (ďalej len RDSI I), s. 294, č. 661.: „...*hospitale... ad procuracionem civium et regimen fuisset ab antiquo annexum...*“

22 FEJÉR, György. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X/4* (ďalej len CDH). Budae, 1841, s. 95, č. XXIX.: „...*Rectoris Parochialis Ecclesiae Beatae Mariae Virginis in suburbio montis Sancti Martini in Scepus... petitio continebat, quod... hospitale pauperum Sanctae Elisabeth, in dicto suburbio constitutum, dictae Parochiali Ecclesiae annexum, cum pertinentiis suis occuparunt...*“ Špitál mal kedysi postaviť predchádzajúci spišskopodhradský farár. Pozri CDH X/2, s. 802-807, č. CDIV; SOMOGYI, Z. *Akőzéporkori Magyarország...*, s. 87.

23 HALAGA, O. R. *Počiatky Košíc...*, s. 120-125.

výsledku. Krátka narácia listiny tu opäť spôsobuje, že medzi medievalistami nepanuje jednotný názor v interpretácii vzťahu medzi zaznamenaným rádom a farárom (mestom). Niektorí totiž vnímajú ojedinelú listinu ako reakciu na napokon neúspešný pokus krížovníkov dostať sa k špitálu spravovanému mestským farárom,²⁴ naopak iní predpokladajú existenciu johanitského xenodochia v Košiciach,²⁵ resp. správu Špitála sv. Ducha v rukách johanitov.²⁶ Keďže poverenie pápeža zahrnuje stručné stanovisko (sťažnosť) len jednej strany v spore, túto problematiku zrejme ani nemožno vyriešiť bez pochybností.

Obe uvedené interpretácie majú paralely v dobovom vývoji. Známe sú totiž prípady, kedy sa v správe špitála angažovali miestni farári.²⁷ Naproti tomu prítomnosť johanitov v košickom špitáli by podporovali predovšetkým dve okolnosti. Prvou je neskorší nárok iného rádu (antonitov) na tento hospic a tou ďalšou všeobecne postrehnuteľný vývin špitálov v Uhorskom kráľovstve. V staršom období totiž zakladali hospice práve rytierske a špitálske rády (pôvodne hlavne ako útulky pre cestujúcich), aktívnymi boli tiež cirkevní predstavitelia (biskupi, kapituly).²⁸ Od 14. storočia bývali vo vysokej miere zakladateľmi už mestá, resp. jednotlivci z radov mešťanov, i šľachtici. Tendencia následne prerástla do snahy mestských magistrátov o prevzatie tiež pôvodne rádových špitálov pod vlastnú správu. To sa aj podarilo dosiahnuť v takmer všetkých takýchto mestách do konca stredoveku.²⁹ Prvá zmienka o košickom špitáli z roku 1283 je pritom druhou najstaršou spomedzi správ o špitáloch v mestách na dnešnom Slovensku.³⁰ Existencia hospica v Košiciach v rámci takejto staršej fázy by teda podporovala indicie o účasti špitálskeho rádu.

Predsa však, vývin podľa uvedených etáp nemožno vnímať úplne jednostranne, pretože výnimky sa vyskytovali už v 13. storočí. Tak v roku 1292 mestská rada Sibiu (Rumunsko) odovzdala do správy Rádu sv. Ducha špitál, ktorý kedysi založilo a dovtedy aj prevádzkovalo mesto.³¹ Ešte pozoruhodnejší je už uvedený prípad Bratislavy. Poznáme ho z listiny z roku 1309, ktorou sa urovnal spor medzi mestom a antonitmi. Preceptor krížovníkov totiž vzniesol nárok na správu tamojšieho špitála, no mešťania oponovali, že tá oddávna prináležala im. Predstavený antonitov napokon ustúpil a dohodol sa s mestskou radou na spísaní presne vymedzených právomocí – mesto malo mať na starosti svetskú stránku, teda správu majetkov, a antoniti zase všetky duchovné záležitosti týkajúce sa hospica.³² Tento špecifický prípad by azda mohol byť podnetom na úvahu, či prevádzku košického špitála musíme vnímať iba z dvoch uhlov pohľadu, teda len výsostne ako angažovanosť farára (mesta) či rádu johanitov, alebo by bola možná aj istá ich kooperácia, ktorá sa stala zdrojom konfliktu.

Dosiaľ málo riešenou otázkou je, o aké príjmy sa košický farár mohol súdiť. Podľa Zoltána Somogyiho patrili špitály z cirkevno-správneho hľadiska pod príslušné farské kostoly ako filiálky, výnimku však tvorili hospice, ktoré boli majetkom niektorého rádu, a tiež tie, ktoré

24 SOMOGYI, Z. *Akózépkori Magyarországon...*, s. 25; NÁDASKÁ, K. *Stredoveké špitály v Košiciach...*, s. 63.

25 HALAGA, O. R. *Počiatky Košíc...*, s. 120-125; avšak na severnom predmestí s patrocíniom sv. Antona.

26 LUKAČKA, J. *Prejavy milosrdenstva v stredovekých mestách...*, s. 51.

27 SOMOGYI, Z. *Akózépkori Magyarországon...*, s. 58-61, 81-91.

28 Pozri MAJOROSSY, J. - SZENDE, K. *Hospitals in medieval...*, s. 422-427, 437; LUKAČKA, J. *Prejavy milosrdenstva v stredovekých mestách...*, s. 48.

29 MAJOROSSY, J. - SZENDE, K. *Hospitals in medieval...*, s. 447.

30 Podľa sumarizácie údajov k špitálom v LUKAČKA, J. *Prejavy milosrdenstva v stredovekých mestách...*, s. 48 a n. Prvé zmienky, ktoré však spomínajú už existujúce špitály, sa týkajú Nitry (1183), Košíc (1283), Bratislavy (1309), atď.

31 MAJOROSSY, J. - SZENDE, K. *Hospitals in medieval...*, s. 423.

32 Podrobnejšie LUKAČKA, J. *Prejavy milosrdenstva v stredovekých mestách...*, s. 49-50. Edícia v RDSI I, s. 294, č. 661.

získali exempciu a boli teda vyňaté spod právomoci farára daného sídliska. V tomto procese zohrali úlohu aj mestá, ktoré postupne obmedzili špitálske kompetencie vlastných farárov, predovšetkým v správe majetkov.³³ Daný výklad je v súlade so zapísanými námietkami Arnolda z roku 1283. Ten predstavil špitál nie ako rádový dom, ale ako slúžiaci pre potreby mesta (hospitali pauperum ville de Cassa). Prítomnosť johanitov farár nepopieral, keďže v tom čase ho mali poškodzovať v jeho príjmoch a iných veciach (quibusdam redditibus et rebus aliis injuriantur eidem), na ktoré si nárokoval z titulu podriadenosti hospica farskému kostolu (eidem ecclesie... annexo). Arnold sa tak zrejme sťažoval na neodovzdávanie patričného podielu z istých výnosov špitála (prípadne jeho majetkov).³⁴ Dom podľa neho patril do košickej farnosti, teda nemal byť vlastníctvom johanitov. Tí pritom disponovali exempciami, v cirkevnej sfére týkajúcimi sa desiatkov, o ktoré sa práve v 13. storočí často súdili.³⁵

Len jedna správa z roku 1283 ale neumožňuje uspokojivo zodpovedať vývoj (správy) košického špitála. Zmienka naznačuje, že činnosť johanitov v Košiciach sa týkala hospica. Nebola tu komenda, ale tunajšie záujmy bránila tá zo Stoličného Belehradu. Buď teda krížovníci pôsobili kratší čas v tomto meste, keď neuspeli v snahe o úplné prisvojenie si hospica, alebo ich aktivity predsa počínali v dávnejšom období. V tomto ohľade je podstatnou otázkou, či by sa tu o uplatnenie snažili ešte koncom 13. storočia. V arpádovskom Uhorsku dosiahlo totiž rozširovanie siete ich organizácie a udeľovanie kráľovských donácií vrchol okolo roku 1250, po ktorom nastáva istá stagnácia a snaha o racionalizáciu správy rozptýlených majetkov.³⁶ Ďalší rozmach prinieslo až prevzatie templárskych držíeb na začiatku 14. storočia. Uvedené medzníky sa, prirodzene, nemusia ešte automaticky zovšeobecňovať. V každom prípade, v nasledujúcom období johaniti neboli veľmi aktívni pri špitáloch v Uhorsku, keď takáto ich činnosť je vôbec dokázateľná len asi v dvoch zadunajských mestách.³⁷ Podľa Andrása Kubinyiho sa v hospicioch na konci stredoveku už ani nespomínajú.³⁸

V problematike vzniku cirkevných stavieb má tiež značnú výpovednú hodnotu patrocínium. Sv. Duch bol po sv. Alžbete druhým najpopulárnejším zasvätením špitálov v Uhorskom kráľovstve.³⁹ Nie je však dostatočným indikátorom pre prisúdenie jeho výberu práve johanitskému rádu.⁴⁰ V rámci Uhorska sa takéto zasvätenie objavuje zvyčajne pri hospicioch založených cirkevnými predstaviteľmi (biskupmi), mestami (mešťanmi), resp. neskôr aj šľachticmi, a tiež v rukách Rádu sv. Ducha.⁴¹

33 SOMOGYI, Z. *A középkori Magyarország...*, s. 81.

34 Takto už vlastne SOMOGYI, Z. *A középkori Magyarország...*, s. 82-83., kladúc košický prípad do paralely so sporom ohľadom ľubického špitála. Pre ďalšie porovnanie, v už citovanom prameni zo začiatku 15. storočia vypovedal farár v Spišskom Podhradí pred pápežom, že špitál, ktorý patrí pod jeho kostol, obsadili antoniti, augustiniáni a príslušníci iných žobravých reholí, ktorí v ňom vysluhujú sviatosť bez jeho povolenia. CDH XI/4, s. 95, č. XXIX.

35 Pozri HUNYADI, Zsolt. *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150 - 1387*. Budapest : Central European University Press, 2010, s. 166-172.

36 HUNYADI, Zs. *The Hospitallers in the Medieval...*, s.41-42.

37 HUNYADI, Zs. *The Hospitallers in the Medieval...*, s. 220.

38 KUBINYI, A. *Orvoslás, gyógyszerészek, fürdők és ispotályok...*, s. 260.

39 KUBINYI, A. *Orvoslás, gyógyszerészek, fürdők és ispotályok...*, s. 262.

40 Raz ho pri predpokladanom dome johanitov v Šoporni spomína SLIVKA, M. *Rádové domy...*, s. 392.; V Trenčíne zase MARSINA, Richard. Trenčín. In ŠTEFÁNIK, M. – LUKAČKA, J. et al. *Lexikón stredovekých miest...*, s. 518. Pri listinne spomenutých johanitských komendách v Uhorsku sa sv. Duch neuvádza. Pozri súhrn v HUNYADI, Zs. *The Hospitallers in the Medieval Kingdom...*, s. 102-160.

41 Pozri MAJOROSSY, J. - SZENDE, K. *Hospitals in medieval...*, s. 422-427. Zoznam v KUBINYI, A. *Orvoslás, gyógyszerészek, fürdők és ispotályok...*, s. 263-266.

Neskoršie zmienky o košickom špitáli, už výslovne sv. Ducha, sa objavujú od 60. rokov 14. storočia a to v súvislosti s ďalším súdnym sporom, tentoraz s antonitmi z Draviec. Konflikt trval až do začiatku nasledujúceho storočia. Keďže na prípadné odovzdanie istých práv na špitál johanitmi do rúk antonitov sa neodvolávali ani samotní antoniti, podnet dlhého súdneho prípadu najlepšie objasňuje súvislosť s bulou pápeža Urbana V. z roku 1364. Pápež vtedy poveril ostrihomského arcibiskupa a jeho sufragánov vyriešením dohľadu nad správou špitálov tak, aby bol zachovaný ich pôvodný účel.⁴² Zrušil platnosť všetkých dovtedajších právnych úkonov, ktoré sa týkali hospicov, a menil ich stav od prvotnej fundácie. Výnimku však tvorili špitály krížovníckych a iných religiózných rádov, na ktoré sa nariadenie bolo nevzťahovalo (tamen de militaribus ordinibus aut aliis religionibus non existant). Ako poukázala Katarína Nádaská, prepis danej listiny sa nachádza akurát v Archíve mesta Košice, v oddelení s písomnosťami týkajúcimi sa špitála.⁴³ Možno doplniť, že v roku 1367 ho jágerský biskup zaslal taverníkovi, aby na jeho základe vyniesol spravodlivý rozsudok práve v spore o košický špitál.⁴⁴ Prostredníctvom pápežskej buly sa teda antoniti chceli dostať ku správe tohto hospica, ktorú si však nárokovalo mesto. Následne sa od roku 1366 objavujú zmienky o ich konflikte s Košičanmi.

Obsah uvedenej buly a jej následné uplatnenie v Uhorsku i v Európe by si zasluhovali ešte dôkladnejšiu analýzu. Pre košický prípad sú nateraz podstatné niektoré súvislosti, ktoré z nej vyplývajú. Keďže sa nemala týkať rádových špitálov, v tej dobe tunajší hospic nemohol patriť johanitom ani inému rádu. Na strane druhej, ohľadom pôvodu domu museli existovať nejasnosti, ktoré sa antoniti snažili využiť pre prevzatie plnej správy. Nevylučuje to teda niekdajšie pôsobenie krížovníkov.

Mešťania sa bránili tým najpádnejším tvrdením, ktoré pripúšťala aj bula, keď od začiatku vypovedali, že špitál postavili sami pod patrocíniom sv. Ducha. Naopak, podľa listín z prelomu 14. a 15. storočia už antoniti oponovali, že ho vybudovali oni ako sv. Antona.⁴⁵ Je zrejmé, že rozhodujúcim sa stalo dokázanie fundácie špitála, ku ktorej by sa vzťahovalo nespochybniteľné patronátne právo. Košičanom zjavne chýbali dostatočne preukázateľné listiny, čo naznačuje ich absencia aj v súčasnosti, dlhotrvajúci súdny spor i počiatočný neúspech. Taverník totiž pririekol špitál draveckým krížovníkom. Uhorskí králi ale po celý čas stáli na strane mešťanov a Ľudovít I. Veľký odvolal tento rozsudok už v roku 1375.⁴⁶

Na otázku, či sa antoniti usadili v Košiciach, v historiografii variujú odpovede od súhlasných⁴⁷ až po skeptickejšie.⁴⁸ Predpoklady o účasti týchto krížovníkov v košickom špitáli podporuje fakt, že boli oboznámení s jeho majetkovým zázemím. Nie je totiž prekvapivé, že príčinou konfliktu nebola nezištná snaha o prevádzkovanie domu, ale dohľad nad jeho

42 Na túto súvislosť poukázali už SOMOGYI, Z. *Akőzékori Magyarország...*, s. 35; MAJOROSSY, J. – SZENDE, K. *Hospitals in medieval...*, s. 422-423; REŤKOVSKÁ, Adriana. *Rehoľa antonitov na Slovensku*. In *Acta Historica Neosoliensia*, 2010, roč. 13, č. 1-2, s. 13 a iní. Edícia buly v CDH IX/3, s. 436-438, č. CCXXXIX.

43 NÁDASKÁ, K. *Stredoveké špitály v Košiciach...*, s. 64.

44 AMK, TA, C - Hospitale, č. 51 (MOL DF 269 198): „...nos tenorem et copiam Bullarum sanctissimi in Christo patris et domini, domini Urbani pape moderni sub intercissione sigilli nostri autentici vobis transmittere deberemus, quibus visis et perceptis iudicium et iusticiam in facto domus hospitalis predictae, iudicium et iusticiam facere valeritis...“

45 Rok 1399: AMK, TA, C - Hospitale, č. 54; CDH X/2, s. 645., č. CCCXL.; Rok 1412: AMK, TA, C - Hospitale, č. 55 (MOL DF 269 202).

46 AMK, TA, C - Hospitale, č. 52 (MOL DF 269 199).

47 REŤKOVSKÁ, A. *Rehoľa antonitov na Slovensku...*, s. 13.; LUKAČKA, J. *Prejavy milosrdenstva v stredovekých mestách...*, s. 51.

48 NÁDASKÁ, K. *Stredoveké špitály v Košiciach...*, s. 65.

majetkami, teda v princípe rovnaký podnet, aký možno pozorovať v dávnejšom prípade Bratislavy. Už v roku 1366 kráľ na sťažnosť Košičanov napomínal antonitov, že sa chcú dostať k špitálu, ktorý však mali postaviť a zahrnúť majetkami mešťania.⁴⁹ Po tom, čo taverník predsa prisúdil špitál krížovníkom, Košičania sa v spomínanom roku 1375 obrátili na panovníka s výhradou, že predstavený antonitov zamýšľa predávať a zálohovať špitálske majetky.⁵⁰ Neskôr, v roku 1392, Žigmund Luxemburský na žiadosť mešťanov nariadil, aby smeli jedine oni a nikto iný disponovať s týmto domom, keďže boli jeho zakladateľmi a obdarovali ho.⁵¹ Je tak zrejmé, že antoniti neboli ochotní upustiť od modelu plnej správy, teda aj možnosti manipulácie s fundáciami. Napokon Žigmund Luxemburský im v roku 1399 úplne zakázal obťažovať Košičanov ohľadom daného špitála.⁵² Krížovníci sa však nevzdali a ešte v roku 1412 chceli obnoviť prípad pred cirkevným súdnym fórom, avšak neuspeli, keďže ide o poslednú zmienku o prípade.⁵³

Výsledok zdĺhavého sporu je zjavný nepriamo cez následnú absenciu správ o antonitoch v Košiciach a konkrétnejšie z početnejších prameňov z konca stredoveku. Podľa listu z roku 1521 už vieme, že Košičania rozhodovali o výbere predstaveného špitála, ktorým bývala tu, ako aj inde, duchovná osoba.⁵⁴ Vtedy totiž päťkostolský biskup Juraj Satmári, košický rodák, požiadal mestskú radu, aby vymenovala ním odporúčaného presbytera Mateja za rektora špitála, keď sa uvoľní takáto pozícia.⁵⁵ Na špitálske majetky dozeral vybraný správca, člen mestskej rady.⁵⁶

Vznik špitála teda nespomína žiadna dobová správa. Podľa argumentácie košického farára z roku 1283 mal hospic oddávna patriť k jeho farskému Kostolu sv. Alžbety (kanonizácia v roku 1235), čím by išlo o obdobie najskôr okolo polovice 13. storočia. Či mal dom ešte staršiu históriu, súvisiacu s tradovaným rokom 1216 a v takom prípade predsa s iniciatívou johanitov, mal by prebádať špecializovaný výskum, predovšetkým archeologický.

Stredoveký objekt sa vraj v 15. storočí dvakrát zrútil, zničený bol aj počas obliehania mesta poľským vojskom v rokoch 1490 – 1491. Opravený hospic však fungoval naďalej. V 18. storočí bol rozšírený a napokon prestavaný do klasicistickej podoby, v akej sa budova zachovala až do súčasnosti.⁵⁷

49 AMK, TA, C - Hospitale, č. 49 (MOL DF 269 196): „...de quadam ecclesia et domo hospitali extra murum eiusdem Civitatis habita, quam ipsi... construxissent, et bonis ac possessionibus satis laute dotassent, vos minus iuste intrmittere nitteremini et velletis, et pro vobis conaremini occupare...“

50 AMK, TA, C - Hospitale, č. 52 (MOL DF 269 199): „...ipseque magister cruciferorum dictas possessiones ipsius domus vendere, impignorare et alienare interetur...“

51 AMK, TA, C - Hospitale, č. 53 CDH X/2, s. 60, č. XIII: „...cum Progenitores ipsorum et per consequens ipsi, Hospitale in honorem Sancti Spiritus... fundarunt et aedificarunt, ac certis bonis dotarunt (...) Nos itaque ... statuimus, vt prefati cives et hospites nostri de Cassouia, nullique alii de dicto hospitali... in factis, negociis et agendis... ordinandi et disponendi facultatem habeant et omnimodam potestatem temporibus quoque affuturis...“

52 AMK, TA, C - Hospitale, č. 54 CDH X/2, s. 645, č. CCCXL.

53 AMK, TA, C - Hospitale, č. 55 (MOL DF 269 202).

54 K vedeniu špitálov KUBINYI, A. Orvoslás, gyógyszerészek, fürdőök és ispotályok..., s. 261; LUKAČKA, J. Prejavý milosrdenstva v stredovekých mestách..., s. 48.

55 AMK, Odd. Schwartzenbachiana, č. 1023 (MOL DF 271 081).

56 Napríklad z roku 1479. AMK, Odd. Supplementum H., sign. H III/2, pur. 2 (MOL DF 271 721) (ďalej len Pur2 1460 - 1643), fol. 107: „...kirchenvater und vorweser des Spitals des hailigen Geists alhie vor der Stat gelegen ...“ Správu uviedol už HALAGA, Ondrej R. *Archív mesta Košíc: Sprievodca po fondoch azbierkach*. Praha : Archivní správa ministerstva vnitra, 1957, s. 19, pozn. č. 42.

57 Pozri WICK, V. *Dvestoročný kostol...*, s. 14,17; WICK, V. *Dóm svätej Alžbety...*, 37; BUGANOVÁ, Klaudia – MARKUŠOVÁ, Kristína. *Sakrálné pamiatky v Košiciach*. Košice : Asprodecus, 2009, s. 73-75.

Kostol sv. Ducha

K mestskému špitálu prináležal Kostol sv. Ducha. Prvé zmienky o chráme pochádzajú z rokov 1366 a 1399,⁵⁸ ale po celý stredovek ostával, takpovediac, v tieni špitála. Práve na ten sa totiž sústreďovala pozornosť mešťanov v majetkovo-právnych i správnych záležitostiach. Písomné pramene nenaznačujú iný pôvod kostola než jeho previazanosť so špitálom. V roku 1464 bola udelená špitálskemu Kostolu sv. Ducha v Košiciach odpustková listina a vďaka testamentárnemu odkazu zapísanému v roku 1475 mal v ňom pôsobiť jeden kňaz.⁵⁹

Gašpar Hain zaznamenal vo svojej kronike okrem kláštora z roku 1216 ďalší pozoruhodný údaj, podľa ktorého v roku 1531 zhorelo v Košiciach vyše 60 domov s Dolnou bránou ako aj slovenským kostolom.⁶⁰ Prieskum pôsobenia košických národnostných kňazov preukázal, že práve špitálsky kostol bol využívaný Slováckmi, čo potvrdzujú písomné zmienky od začiatku 17. storočia.⁶¹ Nie je ale nateraz azda vylúčené, že Gašpar Hain mohol pri písaní kroniky vychádzať z náboženských pomerov známych vo svojej dobe a preto pomenovať (pravdepodobne) špitálsky kostol ako slovenský už k roku 1531.

Kostol sv. Leonarda

Tento chrám stál v západnom predmestí. Záznamy v najstaršej súdnej knihe z rokov 1393 – 1405 ho neuvádzajú, správy o ňom pochádzajú od druhej polovice 15. storočia. Prvýkrát ho spomenuli v roku 1464, kedy už plnil svoj účel.⁶² Pri kostole sa sformovalo osídlenie, keďže daňové registre známe od roku 1480 spomínajú Ulicu sv. Leonarda.⁶³ Ondrej R. Halaga predpokladal, že kostol nechal vybudovať košický richtár Leonard, pôsobiaci v tejto funkcii koncom 14. storočia, ako chrám pre svojho svätého patróna.⁶⁴ Dokázateľným podnetom však bola potreba špecializovaného špitála s kaplnkou pre malomocných.

Taktiež v susednom Prešove totiž stál Kostol sv. Leonarda a to rovnako pred mestskou bránou na západnej strane. Spomína sa od konca 15. storočia, no bez spojitosti s niektorým špitálom.⁶⁵ Ten ale nepochybne existoval v Bardejove, hoci tam je, naopak, neznáma jeho lokalizácia. Prvýkrát sa o ňom dozvedáme v zmienke z roku 1426, kedy bardejovská mestská rada poukázala peniaze istým malomocným. Tamojšie leprozórium sv. Leonarda už jasne potvrdzujú mladšie zmienky. Vendelín Jankovič preto kladie vznik takéhoto bardejovského špitála zrejme do prvej tretiny 15. storočia.⁶⁶ Vzhľadom na uvedené paralely sa možno domnievať,

58 AMK, TA, C - Hospitale, č. 49 (MOL DF 269 196): „... de quadam ecclesia et domo hospitali extra murum eiusdem Civitatis habita ...“; AMK, TA, C - Hospitale, č. 54 (MOL DF 269 201): „...in hospitali ecclesie sancti Spiritus...“ Pozri NÁDASKÁ, K. Stredoveké špitály v Košiciach..., s. 52.

59 Pozri NÁDASKÁ, K. Stredoveké špitály v Košiciach..., s. 58, 62.

60 BAL, J. – JENŇ, F. – KAUFFMANN, A. *Hain Gáspár Lőcsei krónikája...*, s. 50.: „...quo ultra 60aedes, una cum porta inferiori et Templo Schlavonico conflagarunt.“ Na zmienku upovedomil ULIČNÝ, Ferdinand. K výskumu národnostnej štruktúry stredovekých miest na Slovensku. In MARSINA, Richard (Ed.). *Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918*. Martin : Osveta, 1984, s. 157.

61 ULIČNÝ, F. K výskumu národnostnej štruktúry..., s. 156-157.

62 Pur2 1460 – 1643, fol. 24v: „...czu Sand Leonhart florenos auri VI...“

63 Edícia prvého z nich v KEMÉNY, Lajos. *Kassa város régi számadáskönyvei 1431 – 1533*. Kassa : b. v. 1892, s. 33.

64 HALAGA, O. R. *Počiatky Košíc...*, s. 129.

65 Pozri DOMENOVÁ, Marcela. Prešov. In ŠTEFÁNIK, M. – LUKÁČKA, J. et al. *Lexikón stredovekých miest...*, s. 344.

66 JANKOVIČ, Vendelín. V období vrcholného feudalizmu. In KOKULA, Andrej – LUKÁČ, Andrej – TAJTÁK, Ladislav (Eds.). *Dejiny Bardejova*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 102; HUDÁČEK, Pavol. Bardejov. In ŠTEFÁNIK, M. – LUKÁČKA, J. et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku...*, s. 91.

že aj prešovská Kaplnka sv. Leonarda súvisela s domom pre malomocných⁶⁷ a už nepochybne rovnako tiež tá košická.

Chrám sv. Leonarda na predmestí Košíc zvykli notári označovať len patrocíniom, keď ho spočiatku necharakterizovali ako kaplnku či kostol. Zo zápisu z roku 1476 sa dozvedáme, že vďaka testamentárnemu odkazu tu mal byť platený kňaz (priester)⁶⁸ s ročným príjmom 20 zlatých. Ako kaplána (capellan) ho charakterizuje hneď nasledujúci záznam.⁶⁹ Výslovne ako kostol sa sv. Leonard uvádza v zmienkach od roku 1489.⁷⁰ Farár Juraj zo sv. Leonarda sa spomína od roku 1518.⁷¹ Správy o kostole sú až do nami skúmaného začiatku 30. rokov 16. storočia.

V stredovekých Košiciach pôsobilo tiež Bratstvo sv. Leonarda. Spomína sa v súdnej knihe od roku 1504.⁷² Jeho členovia bývali charakterizovaní v krátkosti aj ako bratia.⁷³ Bratstvo súviselo priamo s predmestským kostolom s týmto zasvätením, keďže v daňovom registri z roku 1522 zaznamenali jeho dom na Ulici sv. Leonarda.⁷⁴

Kostol, podobne ako aj Špitál sv. Ducha a ostatné kostoly v Košiciach v období neskorého stredoveku, patril pod správu mesta. Na jeho majetky dozerali vybraní členovia mestskej rady.⁷⁵ Zrejme kvôli faktu, že k tomuto chrámu patrilo leprozórium, objavuje sa tiež v mestských účtoch, hoci ďalší predmestský Kostol sv. Ladislava sme v takýchto dodnes zachovaných prameňoch nezaznamenali.⁷⁶

Popri Ulici sv. Leonarda sa v daňovom registri z roku 1480 uvádza aj obývaná lokalita Vrch sv. Leonarda, ktorú zápisy v známych stredovekých písomnostiach už ďalej nikdy nespomenuli.⁷⁷ Pravdepodobne zmienka o kopci viedla Ondreja R. Halagu k lokalizácii chrámu a týchto sídlisk až na koniec západného predmestia, za Richtársku ulicu.⁷⁸ Kostol, špitál a po nich pomenovaná ulica sa však nachádzali hneď pri hradbách. Jedna zmienka totiž spomína tento chrám pred Hnilnou bránou.⁷⁹ Iný zápis uvádza príslušnú ulicu v blízkosti mestskej priekopy.⁸⁰ A v daňovom registri niektorého z rokov 1522 – 1524 zaznamenali špitál (domus pauperum) priamo na Ulici sv. Leonarda ako aj dom farára zo sv. Leonarda, ktorý prináležal k danému špitálu.⁸¹ Najnovšia publikácia o košických uliciach už správne umiestňuje toto

67 Pozri DOMENOVÁ, M. *Prešov...*, s. 344., pozn. č. 310; KUBINYI, A. *Orvoslás, gyógyszerészek, fürdők és ispotályok...*, s. 263.

68 Pur2 1460 – 1643, fol. 90: „...hetten geben sulden zu Sand lenhard Eynem Prister(e)n gulden czwenzig...“

69 Pur2 1460 – 1643, fol. 90v: „...zuhalden einen Capellan zu Sand Lenhart vor dem faulthor gelegen dem man denen, Jerlich geben sol gulden XX...“

70 AMK, Odd. Supplementum H., sign. H III/2, pur. 4 (MOL DF 271 723) (ďalej len Pur4 1489 – 1528), fol. 29: „...von wegen Sunte lenhardts kirche...“ Z roku 1500 aj v latinčine: Pur4 1489 – 1528, fol. 186: „...Ecclesie Sancti Leonhardi...“ a ďalšie.

71 Pur4 1489 – 1528, fol. 346v: „Arestum honorabilis domini Georgii plebani ad Sanctum Leonardum.“

72 Pur4 1489 – 1528, fol. 213v: „...von wegen der Bruderschaft Sancti Lenharts.“ a ďalšie.

73 Pur4 1489 – 1528, fol. 315v: „...fratres ex Beati Leonhardi fraternitate fecerunt arestum...“

74 AMK, Odd. Supplementum H., H III/2 taxa 21 (MOL DF 271 751): „Platea sancti Leonhardy. (...) Domus fraternitatis sancti Leonhardi. Ibidem Macz Karer.“

75 Napríklad z roku 1499. Pur4 1489 – 1528, fol. 168v: „Ratio domini Ambrosii Kwnzesz de Administracione sive vitricatu Sancti Leonhardi et cetera. (...) her forweszer und kyrchenvater gewest ist zu sant Lenharth...“

76 Z rokov 1487 a 1533. Pozri KEMÉNY, L. *Kassa város régi számadáskönyvei...*, s. 59, 135.

77 KEMÉNY, L. *Kassa város régi számadáskönyvei...*, s. 33.

78 HALAGA, O. R. *Právny, územný a populačný...*, s. 22–23, (obrázok č. 10).

79 Rok 1476. Pur2 1460 – 1643, fol. 91: „...zu Sand Lenhart vor dem faulthor gelegen...“

80 Rok 1513. Pur4 1489 – 1528, fol. 302v: „...das Landt neben dem Graben bey sant lenharts gasz...“

81 AMK, Odd. Supplementum H., H III/2 taxa 22 (MOL DF 271 752): „Domus plebani de sancto Leonardo que est pauperum.“

osídlenie k bývalým mestským múrom (podľa autora na súčasnú Tajovského ulicu), hoci neodkazuje na pramene pre takúto lokalizáciu.⁸²

Ulica s názvom sv. Leonarda sa na západnom predmestí spomína až do novoveku. Tamojší kostol však historické práce o Košiciach spísané v 18. a 19. storočí neuvádzajú, teda dávnejšie predtým zanikol. Vzhľadom na polohu Chrámu sv. Leonarda v blízkosti mestského opevnenia prichádza do úvahy možnosť, že padol za obeť novej bastiónovej fortifikácii budovanej od 60. rokov 16. storočia,⁸³ hoci ulica (resp. jej časť) ďalej existovala. Výskum novovekých prameňov a predovšetkým archeologické nálezy snád' prinesú nepochybné zistenia.

Leprozórium sv. Leonarda

Najstaršia zmienka o ňom pochádza z roku 1453.⁸⁴ Košičania daný špitál nenazývali patrocíniom, ale ako „pre malomocných“ (zichen), čo vypovedá o jeho zameraní.⁸⁵ Ondrej R. Halaga stotožňoval zmienky o „zichen“ s Malou špitálskou ulicou spomínanou na severnom predmestí niekedy v rokoch 1522 – 1524.⁸⁶ Leprozórium ale prináležalo ku Kostolu sv. Leonarda, o čom nepochybne svedčia predovšetkým testamentárne odkazy mešťanov – napríklad dva z roku 1472⁸⁷ i ďalšie. V roku 1493 sa spomína istá „matka“ zo sv. Leonarda,⁸⁸ teda tamojšia ošetrovatel'ka.⁸⁹ Z hľadiska lokalizácie je najvýpovednejšou už uvedená zmienka v daňovom registri z obdobia rokov 1522 – 1524, ktorá potvrdzuje existenciu tohto špitála priamo na Ulici sv. Leonarda.⁹⁰ Hoci teda išlo o dom pre osoby postihnuté obzvlášť nákazlivými chorobami, predsa v Košiciach (ale takisto v iných uhorských mestách) nebol daný objekt postavený mimo sídliska.⁹¹

Košické leprozórium vybudovali nepochybné pred rokom 1453. Otáznou je súvislosť medzi patrocíniom Kostola sv. Leonarda a menom košického richtára z konca 14. storočia, ako ju predostrel Ondrej R. Halaga (spomenuté v predchádzajúcej stati ku kostolu). Mohlo ísť aj o náhodu, keďže dané zasvätenie bolo širšie populárne a súviselo s leprozóriami. Pritom je pozoruhodné, že v rámci stredovekého Uhorska sa patrocíniom sv. Leonarda objavuje predovšetkým pri špitáloch východoslovenských miest,⁹² čo naznačuje istý trend, ktorý by orientačne mohol napovedať o datácii výstavby. Momentálne sa dá vysloviť len úsudok o vzniku košického leprozória a prináležiaceho kostola aspoň na prelome 14. a 15. storočia. Ak v roku 1426 existoval dom pre malomocných v Bardejove, kde už skôr fungoval aj hlavný mestský Špitál sv. Ducha, tak podobný špecializovaný hospic možno predpokladať tiež vo väčších Košiciach, ktorých počínanie inak východoslovenské mestá často nasledovali. Na

82 LOKŠA, Karol (Ed.). *Katalóg ulíc mesta Košice*. Košice : Mesto Košice, 2010, s. 82.

83 Takto už NÁDASKÁ, K. *Stredoveké špitály v Košiciach...*, s. 55.

84 NÁDASKÁ, K. *Stredoveké špitály v Košiciach...*, s. 54.

85 Napríklad z roku 1459. KEMÉNY, L. *Kassa város régi számadáskönyvei...*, s. 10.: „...zum zichen fl. auri 8.“

86 HALAGA, O. R. *Počiatky Košíc...*, s. 120-125.

87 Pur2 1460 – 1643, fol. 70: „Item des gleychin armen lewtten ad Sanctum Leonhardum...“; Pur2 1460 - 1643, fol. 73v: „Item ad Sanctum Leonhardum czw den Sychen...“

88 Pur4 1489 – 1528, fol. 79v: „Vorbot der mutter zu sant Lenarth.“

89 Takáto funkcia je známa aj v iných špitáloch. MAJOROSSY, J. – SZENDE, K. *Hospitals in medieval...*, s. 434.

90 AMK, Odd. Supplementum H., H III/2 taxa 22 (MOL DF 271 752): „Platea sancti Leonardi (...) domus pauperum...“

91 K ďalším leprozóriám pozri MAJOROSSY, J. – SZENDE, K. *Hospitals in medieval...*, s. 446.

92 Okrem Košíc a Bardejova tiež (kostol, ale zrejme aj špitál) v Prešove. Špitál sv. Leonarda sa spomína aj v Spišských Vlachoch. Pozri KUBINYI, A. *Orvoslás, gyógyszerészek, fürdők és ispotályok...*, s. 266; HOMZA, M. – SROKA, A. S. *Historia Scepusii...*, s. 591. Výnimku na území dnešného Slovenska predstavuje Trenčín, kde sa koncom 15. storočia spomína Kaplnka sv. Leonarda. Pozri: LUKAČKA, J. *Prejavy milosrdenstva v stredovekých mestách...*, s. 55.

strane druhej, o Ulici sv. Leonarda, ktorá sa sformovala pri danom košickom kostole a špitáli, sa ešte nedozvedáme v prvej súdnej knihe z rokov 1393 – 1405, ale až koncom 15. storočia. Preto výstavbu týchto objektov zrejme nemožno klásť ani príliš hlboko do 14. storočia. Vzhľadom na absenciu zakladacích listín a špecifické zameranie i fungovanie pod správou mestskej rady, stálo za ich vybudovaním najpravdepodobnejšie mesto.

Kostol sv. Ladislava

Košický archivár František Schwartzbach zaregistroval v polovici 18. storočia pri evidovaní písomností mestského archívu jednu listinu, v ktorej sa spomínala Kaplnka sv. Ladislava. Spísaná transakcia z roku 1408 ju lokalizovala k hornému mlynu na Hornáde stojacom pri hradbách,⁹³ teda k dnes už odvodnenému Mlynskému náhonu. Išlo preto o miesto neďaleko severovýchodného cípu opevnenia. Ulica sv. Ladislava ležala až za Mlynským náhonom (na mieste dnešnej Kmeťovej ulice),⁹⁴ ale zdá sa pravdepodobnejšie, že kostol predsa postavili na tej istej strane toku, ako stálo samotné mesto. Jeho demoláciu by tak zrejme spôsobila výstavba mohutnejšieho opevnenia v druhej polovici 16. storočia, podobne ako v prípade Kostola sv. Leonarda.

Na začiatku 15. storočia pisár charakterizoval košický ladislavský chrám ako kaplnku. Neskôr, od roku 1482, sa spomína ako kostol.⁹⁵ Práve v uvedenom roku mal k nemu pribudnúť cintorín, pričom spísané okolnosti predstavujú vlastne jedinú správu, z ktorej možno tiež interpretovať vzťah medzi mestským farárom a farármi predmestských chrámov. Listinou z roku 1482 totiž jágerský generálny vikár Bernhold povolil vybudovanie a vysvätenie cintorína pri košickom Kostole sv. Ladislava pred hradbami, avšak týmto krokom nemalo dôjsť k narušeniu práv farára Kostola sv. Alžbety, uvedeného výslovne ako farského.⁹⁶ Formulácia vypovedá o tom, že predtým, ako aj po získaní vlastného cintorína, fungoval ladislavský kostol pod právomocou košického farára, ktorému z neho zaiste plynuli isté príjmy. Nešlo teda o samostatnú farnosť, ale filiálnu. V roku 1506 sa ako farár vo sv. Ladislave uvádza istý Ondrej.⁹⁷

Ani aktuálnym prieskumom mestských kníh sa nepodarilo uspokojivo objasniť vznik a účel tohto kostola. Raz ho snáď konkrétnejšie zodpovie úspešný archeologický výskum. Uvedieme aspoň okolnosti, ktoré bývajú spájané s patrocíniom sv. Ladislava (kanonizácia v roku 1192). Dané zasvätenie sa zvyklo uplatniť pri kostoloch sídlisk pôvodne obývaných vojenskými strážcami, resp. na majetkoch kráľa či šľachty maďarského pôvodu.⁹⁸ Košice boli križovatkou ciest a tak aj miestom s istým vojensko-strategickým významom. Napokon, už v prvej zmienke z roku 1230, keď dvaja Košičania predávali pozemok ležiaci v susednej Lubine, spomínajú sa

93 WICK, B. *Kassa története és műemlékei...*, s. 43, pozn. č. 13: „*Senthe Lazlo Capelle gelegen an dem Wassere das man dy Kunra nennet.*“ Regest v Tabularium metropolitanae in superiori Hungariae regiae ac liberae civitatis Cassoviensis. Tomus II. (tzv. Schwartzbachov inventár v AMK), č. 58: „...*in molendino superiori penes Capellam Sancti Ladislai ad muros civitatis Cassa existente...*“ Listina sa už nenachádza v Archíve mesta Košice.

94 HALAGA, O. R. *Právny, územný a populačný...*, s. 31 (mapa); LOKŠA, K. *Katalóg ulíc mesta Košice...*, s. 91.

95 AMK, TA, A - Cassovia, č. 36 (MOL DF 269 096): „...*prope ecclesiam sancti Ladislai regis...*“ Ďalej v roku 1533. AMK, Odd. Supplementum H., sign. H III/2, pur. 5 (ďalej len Pur5 1529 – 1580), fol. 66v: „...*zcu der kyrchen Sancti Ladislai, vor der Statt gelegen...*“

96 AMK, TA, A - Cassovia, č. 36 (MOL DF 269 096): „...*super quodam cimiterio erigendo extra muros prope ecclesiam sancti Ladislai regis pro sepultura mortuorum... alme ecclesie sancte Elizabeth parochiali et plebano eiusdem iuribusque eorundem plebani scilicet et ecclesie sue vel alias quoquod in hac nostra concessione iniuria et prejudicium quovismodo non inseratur...*“

97 Pur4 1489 – 1528, fol. 235v: „...*her Andree tpharers czw Sant Lasla...*“

98 Pozri napríklad výklad ku kostolom zosumarizovaným v ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 467.

tiež (hradskí) jobagióni, ktorí vyslovili súhlas s transakciou.⁹⁹ No takýto starší pôvod Kostola sv. Ladislava spochybňuje nateraz predovšetkým správa o postavení a vysvätení cintorína až v roku 1482. Pochovávalo by sa tu totiž zrejme dávnejšie.

Do úvahy by ďalej prichádzalo využitie chrámu pre mestské maďarské obyvateľstvo.¹⁰⁰ Podľa zachovaných zmienok ale kostol obdarovali aj Košičania so zjavne nemeckými menami.¹⁰¹ Takisto správcami jeho majetkov boli podľa zápisu z roku 1533 dvaja (nemeckí) členovia mestskej rady.¹⁰² Správy teda nenasvedčujú tomu, že by kaplnku vystavali na predmestí špeciálne len kvôli košickým Maďarom, no táto okolnosť predsa mohla zavážiť pri výbere patrocínia.

Ako iný podnet by sa zase mohla javiť súvislosť so špitálom. Majere košických mešťanov na istej „Malej špitálskej ulici“ sa totiž spomínajú v daňovom registri z prelomu 70. a 80. rokov 15. storočia, no bez bližšej lokalizácie.¹⁰³ V registri niektorého z rokov 1522 – 1524 bola už Kysch hospital hwczazaznemenaná na konci zoznamu, po sídliskách severného predmestia,¹⁰⁴ takže by ležala niekde v okolí Ulice sv. Ladislava. Tento prameň je inak jediným z daňových registrov košických predmestí zachovaných z 15. – 16. storočia, ktorý spomína takúto ulicu. Pre Ondreja R. Halagu bol uvedený záznam podnetom k mienke, že tu kedysi mal stáť johanitský špitál sv. Antona.¹⁰⁵ To sa však dá vylúčiť. Ján Lukačka zase nedávno vychádzal v prehľade zmienok o stredovekých špitáloch na území Slovenska z doterajších poznatkov o Košiciach, zmienil sa ale tiež, že hospic by mohol súvisieť práve s košickým Kostolom sv. Ladislava.¹⁰⁶ Dané patrocínium sa skutočne uplatnilo pri špitáloch, a to v troch uhorských mestách – v Iloku (Chorvátsko), Jágri a v Bratislave.¹⁰⁷

Stredoveké košické pramene teda nevysvetľujú otázku „Malého špitála“, tie mladšie však áno. Z porovnania dosiaľ spomínaných predmestských daňových registrov vyplýva, že výnimočné zaradenie takejto ulice na záver súpisu severného predmestia nemusí ešte nepochybne znamenať, že sa tam aj skutočne nachádzala. Z raného novoveku sa síce predmestské registre nezachovali, a súdne knihy sme neskúmali, ale postačujúcu odpoveď ponúkajú záznamy z každoročných reštaurácií, ktoré obsahujú súpisy richtárov zvolených pre jednotlivé predmestské ulice. V tých zo 16. storočia bola Malá (špitálska) ulica zaznamenávaná vždy na konci zoznamov, avšak až po Ludmanskej ulici, ktorá stála na južnom predmestí (a jej názov sa tu dosiaľ udržal).¹⁰⁸ Podľa volebného súpisu z roku 1600 došlo predtým k administratívnejmu spojeniu niektorých predmestských ulíc, keď spoločných richtárov mali od tých čias aj Gros

99 MARSINA, Richard. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I*. Bratislava: Obzor, 1971, s. 259, č. 366.

100 Takáto možnosť sa spomína pri Kostole sv. Ladislava v Prešove, v prameňoch spomínanom od konca 15. storočia. ULÍČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Šariša...*, s. 252.

101 Napríklad v roku 1516 Michal Guntert. Pur2 1460 – 1643, fol. 210 v.

102 Mesto vtedy poverilo Antona Grotkera a Ambróza Tanhewsera predajom vinice patriacej pôvodne Kostolu sv. Ladislava, takže pravdepodobne išlo o správcov majetkov (kostolných otcov) tohto chrámu. Pur5 1529 – 1580, fol. 66v: „...dy wayngarten, eettwan zcu der kyrchen Sancti Ladislai, vor der Statt gelegen, zcu vorkauffen, den Ersamen heren Anthoni Grocker, und Ambrosi Thanhewser, usern aidprudern befohlen haben...“

103 AMK, Odd. Supplementum H., H III/2 taxa 2 (MOL DF 271 732): „Allodium Sagweiner in Clein Spitel gas...“; „Allodium in parva Spitelgas...“ Datáciu k roku 1478 uvádza HALAGA, O. R. *Právny, územný a populačný...*, s. 23, pozn. č. 84.

104 AMK, Odd. Supplementum H., H III/2 taxa 22 (MOL DF 271 752); HALAGA, O. R. *Právny, územný a populačný...*, s. 23, pozn. č. 84.

105 HALAGA, O. R. *Počiatky Košíc...*, s. 120-125.

106 LUKAČKA, J. *Prejavy milosrdenstva v stredovekých mestách...*, s. 51.

107 Pozri KUBINYI, A. *Orvoslás, gyógyszerészek, fürdőök és ispotályok...*, s. 263-266. K Bratislave podrobnejšie MAJOROSSY, J. – SZENDE, K. *Hospitals in medieval...*, s. 427; LUKAČKA, J. *Prejavy milosrdenstva v stredovekých mestách...*, s. 50.

108 Takto napríklad ešte v roku 1566 ako *Die Kleine Spittalgasz*. AMK, Odd. Supplementum H., H III/2 rest 1, fol. 3.

und Kleinspitalsgasz.¹⁰⁹ Tou „Vel'kou“ bola nepochybne Špitálska ulica pri Hospici sv. Ducha, teda opäť ide o lokalizáciu pred Dolnou bránou. Keďže tieto dve ulice spravovali spoloční richtári, sídliská museli susediť. Odvtedy sa obe ulice v záznamoch z reštaurácií spomínajú takto spoločne.¹¹⁰ Čo sa týka ojedinelého zapísania Malej špitálskej ulice na záver severného predmestia v daňovom registri z obdobia 1522 – 1524, tak vo volebných zoznamoch zo 16. storočia to predstavuje bežný jav. Ako prvá sa v nich totiž uvádzala (Vel'ká) Špitálska ulica, potom ulice západného predmestia, následne severného a napokon zvyšné sídliská južného predmestia ako Ludmanská ulica a spočiatku aj Malá špitálska ulica, ktorá sa však, ako sme vyššie uviedli, časom správne spojila so susednou Špitálskou ulicou. Neexistoval teda žiaden „Malý špitál“ či „Ulica Malého špitála“, ale pred Košicami stál len Špitál sv. Ducha, pri ktorom sa rozprestierala Špitálska ulica, neskôr nazývaná aj Vel'ká, a pri nej Malá špitálska ulica. Kostol sv. Ladislava na severnom predmestí preto s týmito sídliskami nesúvisel. Napokon, úryvky mestských účtov a testamenty mešťanov, známe od polovice 15. storočia, spomínajú pri Košiciach len jeden špitál a leprozórium.¹¹¹

Z konca stredoveku pochádzajú ďalšie správy o skúmanom chráme, keď sa napríklad v roku 1490 spomínajú akísi bratia zo sv. Ladislava. Zmienka o bratoch evokuje prítomnosť neznámych rehoľníkov,¹¹² ale ako sme už uviedli pri Bratstve sv. Leonarda, rovnako charakterizovali tiež členov meštianskych náboženských spoločností.¹¹³ To je v tomto prípade akceptovateľnejšie, keďže niet správ o nejakom ráde sídliacom vtedy na košickom predmestí. Istú pozoruhodnosť predstavuje tiež zápis v daňovom registri z roku 1515. Na Ulici sv. Ladislava vtedy zaznamenali ako prvý dom farára a hneď po ňom dom opáta.¹¹⁴ Ak by tu však pôsobili nejakí mnísi, ich sídlo by sotva bolo charakterizované ako opátov dom. Išlo preto o vyjadrenie vlastníckeho vzťahu, no na čele žiadnej zo známych košických rehoľí nestál opát. Najbližším bol predstavený benediktínskeho kláštora v Krásnej a skutočne práve jemu patril tento dom na severnom predmestí Košíc už od konca 14. storočia. V roku 1383 tu totiž odkúpil vtedajší krasňanský opát Ján polovicu domu s kúriou od Margaréty, vdovy po Hankovi.¹¹⁵ Tento dom stál teda na mieste neskoršej Ulice sv. Ladislava, najskôr aj neďaleko miesta samotného kostola, keďže neskôr bol susedom opátovho domu (zaiste tunajší) farár. Treba však ešte uviesť, že podľa máp z 19. storočia existovala Ulica sv. Ladislava vo väčšej vzdialenosti od Mlynského náhonu. Kaplnka sv. Ladislava sa pritom v roku 1408 spomenula pri mlyne a hradbách, teda v tesnej blízkosti mesta. Ide o pozoruhodnosť, na ktorú nateraz nepoznáme odpoveď. Možno došlo k istému posunu tohto sídliska kvôli novému opevneniu.

Z vyššie uvedeného prehľadu vyplýva, že niet jednoznačných súvislostí pre určenie presnejšieho termínu a dôvodu výstavby kostola, resp. podľa prvej zmienky kaplnky, sv. Ladislava. Dané patrocínium bolo populárne nielen v deceniách po kanonizácii, ale i v ďalšom

109 AMK, Odd. Supplementum H., H III/2 rest 3, fol. 6v.

110 Napríklad v roku 1607 ako *Spittal und Klein gassen*. AMK, Odd. Supplementum H., H III/2 rest 5, fol. 4v.

111 Absenciu správ o prípadnom treťom špitáli konštatovala už NÁDASKÁ, K. *Stredoveké špitály v Košiciach...*, s. 56.

112 Pur4 1489 – 1528, fol. 39v: „*Vorbot der bruder von Sant Lasla*.“ Bratov zo sv. Ladislava, avšak bez uvedenia zdroja, spomenul už HALAGA, Ondrej R. *Dóm a mesto Košice*. In *Košický dóm*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 11. Uvažoval, či azda išlo o františkánov.

113 Podobne aj mužov z košického Bratstva sv. Michala niekedy notár zaznamenal ako bratov. Pur4 1489 – 1528, fol. 203: „*Dy Bruder von Sent Michels kyrch...*“; Pur4 1489 – 1528, fol. 181: „*Vorbot der Bruderschaft Sancti Michaelis. lidem fratres de fraternitate beati Michaelis fecerunt arestum...*“

114 AMK, Odd. Supplementum H., H III/2 taxa 20 (MOL DF 271 050): „*Plathea Sancti Ladislav. Domus plebani. Domus abatis*.“

115 AMK, Odd. Schwartzbachiana, č. 9 (MOL DF 270 054).

období stredoveku. Prípustným vysvetlením je preto azda aj vybudovanie chrámu v priebehu 14. storočia pre obyvateľstvo severného predmestia. Viac zodpovie len archeologický výskum. Dá sa doplniť, že mlyn, pri ktorom sa spomína kaplnka, v listine z roku 1408, bol podľa niekoľkých ďalších listín pravdepodobne predmetom transakcií už koncom 70. rokov 14. storočia.¹¹⁶ Chrám vtedy neuviedli. Rovnako sa neobjavuje ani v listine potvrdzujúcej kúpu domu krasňanským opátom v roku 1383, hoci by azda išlo o vhodný orientačný bod. Tieto okolnosti sú ale len slabými indíciami pre prípadné určenie výstavby do desaťročí pred rokom 1408. Nepochybne však iba podľa stojaceho chrámu získala pomenovanie formujúca sa blízka ulica. Tá sa v kúpnej zmluve z roku 1383 nespomína, nedozvedáme sa o nej ani z košickej súdnej knihy z rokov 1393 – 1405,¹¹⁷ ale až z daňového registra z roku 1504.¹¹⁸ Ulica sv. Ladislava tak ako súvislá uličná zástavba zrejme na prelome 14. a 15. storočia ešte neexistovala.

Vinohrady Bieleho kostola a kostol v Košickej Novej Vsi

Košická vinohradnícka lokalita Biely kostol nebola dosiaľ v historiografii uvádzaná, ale v mestských knihách sme však o nej našli niekoľko zmienok. Všetky sa týkajú viníc, ktoré ležali na takto nazývanom podhorí, a teda nezaznamenávajú fakty priamo o chráme. Správy pochádzajú z rokov 1394,¹¹⁹ 1452,¹²⁰ 1497,¹²¹ atď. Po niekoľkých ďalších záznamoch je v tzv. väčšej súdnej knihe z rokov 1529 – 1580 poslednou nám známou správou o vinohradníckej oblasti zvanej Weissenkirchen zápis z roku 1553.¹²² Nepochybne išlo o miesto v košickom chotári, pretože pri viniciach mimo Košíc notári vždy uvádzali názov príslušnej dediny či mestečka. Vzhľadom na správy o vinohradoch sa tak síce nejednalo o niektoré predmestie Košíc, zmienky o Bielom kostole však neboli doteraz prebádané, takže sa im budeme podrobnejšie venovať.

Neskúmali sme ďalšie ranonovoveké mestské knihy, možno ale vyvodit' isté závery. Na juh od mesta sa terén rozširuje do nížiny, takže tu neležal vhodný vrch. Západne až severozápadne sa postupne dvíhajú Šibená hora, Červený vrch a Hradová, ktorých názvy zaznamenali aj v zápisoch prvej súdnej knihy z rokov 1393 – 1405. Na severe zase chotár končil (už na ľavej strane Hornádu) Košickým vrchom, ktorým prechádzala cesta vedúca severne na Prešov a južne do Košíc. Ostáva tak východná strana ako najpravdepodobnejší smer. Tade sa tiahlo pohorie nazývané Košickým vrchom ďalej na juh popri ľavom brehu Hornádu. V súčasnosti sa na jeho značnej časti rozprestiera Sídlisko Dargovských hrdinov a Košická Nová Ves. Podľa správy z konca 14. storočia bolo dané územie súčasťou mestského chotára.¹²³

Pozoruhodné sú v tomto ohľade predovšetkým výsledky bádania Vojtecha Wicka týkajúce sa košických dominikánov. Koncom 17. storočia totiž uhorský panovník podporoval návrat rehole kazateľov do Košíc, ktoré mnísi opustili po veľkom požiari z roku 1556 sprevádzaní aj čoraz negatívnejším postojom mešťanov. Samozrejme, majetky dominikánov medzitým

116 AMK, Odd. Schwartzbachiana, č. 6 – 8 (MOL DF 270 051 - 270 053).

117 Pozri miestny register v HALAGA, Ondrej R. *Acta iudiciaria civitatis Cassoviensis 1393 – 1405. Das älteste Kaschauer Stadtbuch*. München : Oldenbourg Verlag, 1994. 468 s. (Ďalej len AICC).

118 AMK, Odd. Supplementum H., H III/2 taxa 16 (MOL DF 271 746) : „Platea Sancti Ladislai.“

119 AICC, s. 57., č. 277: „...vineam suam in Alba Ecclesia sitam...“

120 AMK, TA, C - Ecclesia, č. 7. Originál sme nemali k dispozícii, použili sme preto prepis v SCHWARTZENBACH, Franciscus. *Speculum Tabularii Liberae et Regalis civitatis Cassoviensis iura et Privilegia copialiter exhibens*, s. 252: „...vineae Schverer vocitatae, et in Promontorio Albae Ecclesiae...“

121 Pur2 1460 – 1643, fol. 176v: „...eynen weyngarten an der weissenkirch...“

122 Pur5 1529 – 1580, fol. 129: „weingarten ... an dem weissen kirchen ligt...“

123 VARSÍK, Branislav. *Osidlenie Košickej kotliny I*. Bratislava : SAV, 1964, s. 240-243.

zmenili vlastníkov. Preto v roku 1698 kráľom vyslaní inšpektori zisťovali aj osobne od tunajších obyvateľov, čo (ako píše Vojtech Wick) „počuli svojho času od svojich predkov o niekdajších statkoch košických dominikánov, zvaných predtým bielymi mníchmi“. Popri uvedení niektorých majetkov sa výpovede deviatich opýtaných osôb z Košickej Novej Vsi zhodovali v tom, že práve tu mali mnísi kedysi stajne a že im vraj dokonca patrila i samotná dedina. Tvrdenia však komisárov napokon nepresvedčili a sídlisko do rúk dominikánov neprešlo.¹²⁴ Je preto zrejmé, že už vtedy, ako aj v súčasnosti, chýbali stredoveké písomné svedectvá o takomto vlastníctve Košickej Novej Vsi. Postoj mesta by pritom naznačoval fakt, že v ranom novoveku išlo po Myslave o druhú najväčšiu dedinu vo vlastníctve Košíc.¹²⁵

Z viacerých prípadov je ďalej známe, že pomenovanie chrámu „biely“ súvisí s mariánskym patrocíniom.¹²⁶ Zasvätenie Panne Márii sa v prípade Košíc už uplatnilo a to práve pri dominikánskom kostole a kláštore, ktoré stáli v obmurovanom meste od 13. storočia. Uvedená okolnosť teda ešte viac podporuje indicie o majetkových vzťahoch bratov kazateľov k danému vrchu. Lokalizovanie podhoria Bieleho kostola práve na kopec s Košickou Novou Vsou pritom upevňuje fakt, že podľa katastrálnej mapy dediny z roku 1913 sa časť poľnohospodárskeho územia ležiaceho hneď pri nej nazývala vtedy Biele polia (Fehér földek).¹²⁷ Zrejme nemuselo ísť o bývalé mníšske vinohrady, keďže v roku 1556 dominikáni tesne pred svojím odchodom odovzdali mestu okrem vinice na Červenom vrchu a poškodeného mlyna na Hornáde práve aj isté nelokalizované polia a lúku.¹²⁸ Pritom podľa portálneho súpisu z roku 1552, teda ešte pred vyhorenia kláštora, Košická Nová Ves patrila mestu (Wyffalw civium Cassouiensium).¹²⁹ Skôr sa preto dá usudzovať, že mnísi tu mali len poľnohospodárske nehnuteľnosti, podľa ktorých však mešťania nazývali aj nižšie položený svah s vinohradmi.

Naznačovanú súvislosť s dominikánmi komplikuje pár skutočností. Košickí notári nezaznamenávali dominikánsky komplex v mestských knihách ako „biely“ a vinohrady boli nazývané vždy podľa kostola, nie kláštora. Hlavne však, už v stredoveku na mieste samotnej Košickej Novej Vsi skutočne stál aj kostol. Tunajší Chrám sv. Ladislava je síce stavbou z roku 1925, predchádzal mu ale starší objekt. Kanonická vizitácia z roku 1771 tu dokonca zachytila niektoré tradované údaje týkajúce sa až stredoveku. Podľa nich mal byť kostol postavený (nevedno kým) v roku 1297, zrekonštruovaný v roku 1510 a po reformačnom období, kedy bol v rukách kalvínov, ho košický magistrát v roku 1750 navrátil do pôvodného stavu a nechal vysvätiť ako Chrám sv. Ladislava (Kráľa).¹³⁰ O tejto tradícii, publikovanej neskôr v roku 1904,¹³¹

124 WICK, Vojtech. *Dáta k dejinám košických Dominikánov*. Košice, 1932, s. 24-26. Tento cenný prameň k dejinám dominikánov sa už v Archíve mesta Košice nenachádza, rovnako ako ani takmer všetky ostatné listiny týkajúce sa tohto rádu, ktoré tu boli kedysi zaregistrované a uchovávané. Počas druhej svetovej vojny ich totiž niekto cielene povyberal a odcudzil, no napokon sa dostali do Generálneho dominikánskeho archívu v Ríme (pozri MELNÍKOVÁ, Marta. *Habent sua fata litterae*. Analýza znovunájdenej skupiny dokumentov k dejinám Košíc. In *Slovenská archivistika*, 1993, roč. 28, č. 2, s. 59-69.)

125 Pozri ULIČNÝ, Ferdinand. *Feudálne majetky Košíc v 14. – 17. storočí*. In *Historica Carpatica*, 1991, č. 22, s. 36.

126 Pozri napr. obec Biely Kostol pri Trnave. RÁBIK, Vladimír. *Formovanie farskej siete na juhozápadnom Slovensku v stredoveku (Bratislavské prepoštvstvo)*. In RÁBIK, Vladimír et al. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku v spolupráci s FF TU v Trnave, 2010, s. 50-51.

127 Zdigitalizovanú mapu eviduje internetový prehliadač Maďarského krajinárskeho archívu pod signatúrou S 76 No 0662/1-20 (výrez č. 4.3). Dostupné na internete: <<http://mol.arcanum.hu/terkep/opt/a121112htm?v=pdf&a=start>>

128 Pozri WICK, V. *Dáta k dejinám košických Dominikánov...*, s. 13-14.: „...Foenileaque et Terras arabiles...“

129 Pozri ULIČNÝ, F. *Feudálne majetky Košíc...*, s. 35, pozn. č. 89.

130 Archív Košickej arcidiézy, fond Košické biskupstvo, Districtualia, Volumen XV, Visitatio Canonica Parochiae Košická Nová Ves A. D. 1771 (nečíslované fólie, zápis je však hneď na začiatku): „...ecclesia... erecta anno videlicet 1297, reparata autem fertur fuisse 1510, per quem autem erecta sit non scitur, divo Ladislao regi Hungariae anno 1750 dicata...“

131 *Akassai százéves egyházmegye. Történeti névtára és emlékkönyve*. I. kötet. Kassa : Vitéz A. UT. Nyomása, 1904, s. 127.

vedel tiež Branislav Varsik. Uvažoval, že pôvodne mohlo ísť o osamotenú kaplnku pre púte a pobožnosti, do ktorej by mešťania preniesli ladislavský oltár, a teda aj patrocínium zo zaniknutého rovnomenného kostola na severnom predmestí.¹³² No podľa uvedenej vizitácie bol chrám vysvätený ako ladislavský až v roku 1750, pričom demoláciu predmestského kostola, zrejme kvôli bastiónovej fortifikácii, možno predpokladať dávnejšie predtým, niekedy od 60. rokov 16. storočia. Istá tradícia sa ale nedá vylúčiť.

Podstatnou je ďalej skutočnosť, že do novodobého Kostola sv. Ladislava v Košickej Novej Vsi zakomponovali ako bočnú kaplnku polygonálnu gotickú svätyňu, nepochybne pozostatok stredovekého chrámu.¹³³ Ten sa teda sčasti zachoval dodnes. Na severnej strane má neskorostredoveký portál, pravdepodobne vchod do bývalej sakristie, pričom polygonálny pôdorys rámcovo datuje stavbu od polovice 13. storočia. To zatiaľ neprotirečí údajným dátam zo spomínanej vizitácie. Na mieste kostola však nebol vykonaný archeologický ani stavebno-historický výskum, ktorý by poskytol konkrétnejšie informácie.¹³⁴ Chýbajú tak nateraz ďalšie poznatky k jeho počiatkom a vývoju. V každom prípade, týmto vyvstáva otázka, či pomenovanie Biely kostol podnietili majetkové vzťahy (dominikáni), alebo prípadné stredoveké mariánske patrocínium košickonovoveského kostola, ktoré by zatlačila reformácia.

V krátkosti ešte uvedieme, že podobne ako vznik kostola, ani založenie Košickej Novej Vsi nie je dosiaľ objasnené. Branislav Varsik ho predpokladal až v prvej polovici 16. storočia,¹³⁵ Ferdinand Uličný pripustil starší pôvod dediny.¹³⁶ Ondrej R. Halaga upozornil na zmienku v mestskej súdnej knihe z roku 1394 o obci Wyfaldorf, ktorú stotožnil práve s Košickou Novou Vsou.¹³⁷ V nami preskúmaných ostatných stredovekých mestských knihách sa správy o Wyfalw objavujú od roku 1489 a to aj v súvislosti s vinicami, ktoré patrili tamojším obyvateľom.¹³⁸ Tí teda riešili svoje majetkové záležitosti pred mestskou radou, bez zmienky o dominikánoch.

Zosumarizujeme preto vymenované poznatky. Pôvod názvu vinohradov Bieleho kostola od vlastníctva tunajších nehnuteľností dominikánmi podporuje zasvätenie kláštorného kostola Panne Márii, tradícia o nich ako „bielych mníchoch“, napokon aj domnienka o vlastníctve samotnej Košickej Novej Vsi. Podľa správ známych od prelomu 15. a 16. storočia dedina nebola majetkom dominikánov, ale najpravdepodobnejšie im tu patrili pozemky a možno aj hospodárske budovy. Iným podnetom pre daný miestopisný názov by zase mohol byť priamo chrám v Košickej Novej Vsi, stojaci východne pod hrebeňom kopca. Ak sa totiž zmienky o Bielom kostole netýkajú tohto objektu, nepoznáme k nemu žiadne stredoveké písomné správy, hoci má gotickú architektúru. Takýto názov vinohradov podľa dedinského kostola by však bol pozoruhodný vzhľadom na odlišné pomenovanie sídliska (Nová Ves). Azda by muselo ísť o kaplnku predchádzajúcu vzniku dediny, ako to predpokladal Branislav Varsik.¹³⁹ Vzhľadom na známe fakty a bezpečne dosvedčené mariánske patrocínium len u dominikánskeho kostola, je ale pravdepodobnejšia súvislosť s bratmi kazateľmi.

132 VARSÍK, B. *Osídlenie Košickej kotliny I...*, s. 243.

133 Za upovedomenie na danú okolnosť vďaka Mgr. Pavlovi Kacvinskému, aktuálne doktorandovi Katedry histórie FF UPJŠ v Košiciach.

134 Za údaje ďakujem Mgr. Michaele Kalinovej z Pamiatkového úradu SR v Bratislave. Niektoré informácie predstavili už BUGANOVÁ, K. – MARKUŠOVÁ, K. *Sakrálné pamiatky v Košiciach...*, s. 243-245.

135 VARSÍK, B. *Osídlenie Košickej kotliny I...*, s. 240-241.

136 ULIČNÝ, F. *Feudálne majetky...*, s. 35.

137 AICC, s. 52, č. 199: „Item Nicolaus de Wyfaldorf super Petrum Halbriutter II flor. et XII gs.“

138 Napríklad Pur4 1489 – 1528, fol. 35v, 126, 371 a ďalšie.

139 Pozri pútnické mariánske kostoly nad Levočou a Smolníkom (na Štósom vrchu). HOMZA, M. – SROKA, A. S. *Historia Scepusii...*, s. 424-426.

Isté je, že mešťania a mestská rada zjavne nevnímali chrám v Košickej Novej Vsi ako prináležiaci bezprostredne k mestu. Na rozdiel od kostolov a špitálov v predmestských uliciach sa totiž vôbec neobjavuje v účtovných zápisoch či v testamentárnych odkazoch z obdobia neskorého stredoveku. Možno ešte doplniť, že v niektorých popularizačných textoch o dejinách Košickej Novej Vsi, dostupných najmä na internete, sa uvádza ako prvá dobová zmienka o obci záznam výbercov pápežských desiatkov z rokov 1332 – 1337 týkajúci sa istej Nova Villa.¹⁴⁰ Ide však o omyl. Už Branislav Varsík aj Ferdinand Uličný totiž uvedenú lokalitu identifikovali ako Slivník (Ujfalu, Szilvás Ujfalu).¹⁴¹ Vyplýva to z okolnosti, že túto Novú Ves navštívili pápežskí výbercovia viackrát a vždy ju zapísali popri Kuzmiciach a Kazimíri ležiacich práve v blízkosti Slivníka. Košickonovoveský kostol tak v prvej tretine 14. storočia buď ešte neexistoval, alebo (v súvislosti s tradíciou z roku 1297) išlo o filiálnu kaplnku bez vlastného farára.

Užšie zamerané špecializované výskumy a predovšetkým archeologické nálezy môžu ďalej spresniť uvedené informácie o košických predmestských kostoloch a špitáloch v období stredoveku.

Pred obmurovaným mestom Košice sa rozprestierali ulice smerom na juh, západ a sever. V každom z troch predmestí stál vedľa najbližšej mestskej brány (Dolnej, Hnilnej a Hornej) jeden kostol, v dvoch prípadoch aj so špitálom. Najstarším bol špitál s Kostolom sv. Ducha na juhu. Podľa zmienky z roku 1283 tu v tom čase pôsobili johaniti. Nezhody ohľadom príjmov špitála podnietili sťažnosť mestského farára na ich konanie až u pápeža. Podľa farára totiž hospic nepatril johanitom, ale podliehal jeho farskému kostolu, z čoho mu mali plynúť náležité výnosy. Počiatky domu sú neznáme, do úvahy prichádza polovica 13. storočia, ale prípadne aj iný termín, keďže najpravdepodobnejšie k tomuto objektu sa viaže tradícia o výstavbe kláštora v roku 1216. Po súdnom spore s johanitmi nasledoval konflikt Košičanov aj s antonitmi, ktorí chceli prevziať správu špitála po roku 1364. Hospic však vďaka podpore panovníkov definitívne pripadol mestu v závere 14. storočia.

Málo známe sú tiež počiatky Kostola sv. Ladislava na severnom predmestí, ktorý sa prvýkrát spomína v roku 1408 ako kaplnka stojaca pri mlyne neďaleko mestských múrov. Zdá sa, že chrám mohol byť postavený v priebehu 14. storočia. Tretím bolo leprozórium s Kostolom sv. Leonarda na západe, pri ktorom sa dá tiež len predbežne usudzovať o dátume vzniku azda na prelome 14. a 15. storočia. Pri kostoloch sv. Ladislava i sv. Leonarda sa časom sformovali ulice, spomínané prvýkrát koncom stredoveku.

V skúmanom období je pozorovateľné osamostatňovanie sa predmestských chrámov. Taktiež ich rozmiestnenie naznačuje, že pri výstavbe najmä tých mladších z nich sa mohlo rátať s ich využitím pre obyvateľov predmestí. Na konci stredoveku sa sv. Leonard i sv. Ladislav spomínajú ako kostoly (ecclesia) s vlastnými farármi (plebanus), ktorí bývali na príslušných uliciach. S oboma chrámami súviseli meštianske bratstvá a v roku 1482 bol pri ladislavskom kostole vysvätený aj cintorín. Práve tento prípad však vypovedá o okolnosti, že daný kostol naďalej ostával v podriadenom, teda filiálnom, postavení voči farskému Chrámu sv. Alžbety. To sa dá zovšeobecniť tiež na ostatné predmestské kostoly, keďže niet správ o ich prípadnom

140 Napríklad webstránka košickonovoveskej farnosti, podľa ktorej tunajší kostol spomína už „...súpis desiatkov, ktoré vyberal pápežský legát Ruffinus pápeža Jána XXII. z Avignonu v rokoch 1317 až 1337...“ Dostupné na internete: <<http://knv.rimkat.sk/view.php?cisloclanku=2005020802>>

141 VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny II.* Bratislava : SAV, 1973, s. 168; ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy.* Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 471. Rovnako uvádza lokalitu ako Slivník aj slovenská edícia SEDLÁK, Vincent. *Monumenta Vaticana Slovaciae I. Rationes collectorum pontificiorum in annis 1332 – 1337.* Trnava – Rím : Slovenský historický ústav v Ríme, 2008, č. 423, 830, 1106, 1312.

výňatí spod právomoci mestského farára. Ich majetky spravovalo mesto prostredníctvom členov mestskej rady (kostolných otcov).¹⁴² Kostoly sv. Leonarda a sv. Ladislava zanikli zrejme pri výstavbe novej mestskej fortifikácie od 60. rokov 16. storočia. Stáli teda tesnejšie pri pôvodných hradbách v blízkosti vodných tokov (priekopa, Mlynský náhon).

V chotári stredovekého mesta existovalo tiež územie nazývané vinohrady (podhorie) Bieleho kostola. Dá sa zrejme lokalizovať na svah nad Hornádom západne od Košickej Novej Vsi, pričom pomenovanie pravdepodobne súviselo s tunajšími majetkami košických dominikánov z Kláštora Panny Márie. Aj v Košickej Novej Vsi však stál kostol, postavený údajne už v roku 1297. Tento dedinský chrám sa vôbec neobjavuje v zápisoch týkajúcich sa správy Košíc či v testamentoch mešťanov.

ZOZNAM ARCHÍVNYCH FONDŮV

Archív mesta Košice, fond Slobodné kráľovské (municipiálne) mesto Košice 1239 – 1922.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- A kassai százéves egyházmegye. Történeti névtára és emlékkönyve.* I. kötet. Kassa : Vitéz A. UT. Nyomása, 1904. 908 s.
- BAL, Jeromos – JENŐ, Förster – KAUFFMANN, Aurél. *Hain Gáspár Lőcsei krónikája.* Lőcse : Reiss József T. Könyvnyomzó Intézete, 1910 – 1913. 558 s.
- BUGANOVÁ, Klaudia – MARKUŠOVÁ, Kristína – ŠANGALA, Marián et al. *Sakrálne pamiatky v Košiciach.* Košice : Asprodecus, 2009. 337 s.
- DOMENOVÁ, Marcela. Prešov. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku.* Bratislava : Prodama pre Historický ústav SAV, 2010, s. 331-351.
- FÁBROVÁ, Karin. Kežmarok. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku.* Bratislava : Prodama pre Historický ústav SAV, 2010, s. 171-182.
- FEJÉR, György. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis VIII/2.* Budae, 1832. 688 s.
- GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1963. 907 s.
- HALAGA, Ondrej R. *Acta iudiciaria civitatis Cassoviensis 1393 – 1405. Das älteste Kaschauer Stadtbuch.* München : Oldenbourg Verlag, 1994. 468 s.
- HALAGA, Ondrej R. *Archív mesta Košíc: Sprievodca po fondoch a zbierkach.* Praha : Archivní správa ministerstva vnitra, 1957. 173 s.
- HALAGA, Ondrej R. *Počiatky Košíc a zrod metropoly.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1993. 444 s.
- HALAGA, Ondrej R. *Právny, územný a populačný vývoj mesta Košíc.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967. 134 s.
- HOMZA, Martin – SROKA, A. Stanisław (Eds.). *Historia Scepusii I.* Bratislava – Kraków : Katedra slovenských dejín UK FiF Bratislava – Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego Kraków, 2009. 663 s.
- HUDÁČEK, Pavol. Bardejov. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku.* Bratislava : Prodama pre Historický ústav SAV, 2010, s. 79-98.
- HUNYADI, Zsolt. *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150 – 1387.* Budapest : Central European University Press, 2010. 354 s.

¹⁴² Nemožno preto preukázať takú cirkevnú autonómiu košických predmestí (vikov), ktoré by si dokonca volili farárov, podľa HALAGA, O. R. *Počiatky Košíc...*, s. 131 a 135; HALAGA, O. R. *Dóm amesto Košice...*, s. 11. Takáto interpretácia vznikla na základne mylného prepisu, a následného prekladu, privilegálnej listiny z júla 1347. Pozri MAGDOŠKO, Drahoslav. Prevzatie budínskych výsad Košicami v roku 1347. In ULIČNÝ, Ferdinand – MAGDOŠKO, Drahoslav (Eds.). *Bitka pri Rozhanovciach v kontexte uhorských a slovenských dejín.* Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012, s. 177-178.

- JANKOVIČ, Vendelín. V období vrcholného feudalizmu. In KOKULA, Andrej – LUKÁČ, Andrej – TAJTÁK, Ladislav (Eds.). *Dejiny Bardejova*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 45-102.
- KEMÉNY, Lajos. *Kassa város régi számadáskönyvei 1431 – 1533*. Kassa : b. v., 1892. 154 s.
- KUBINYI, András. Orvoslás, gyógyszerészek, fürdők és ispotályok a keső középkori Magyarországon. In KUBINYI, András (Ed.). *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Budapest : Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1999, s. 253-267.
- LOKŠA, Karol (Ed.). *Katalóg ulíc mesta Košice*. Košice : Mesto Košice, 2010. 112 s.
- LUKAČKA, Ján. Prejavy milosrdenstva v stredovekých mestách na území dnešného Slovenska. In *Documenta Pragensia Supplementa IV*. Praha : Archiv hlavního města Prahy, 2013, s. 47-58.
- MAGDOŠKO, Drahošlav. Nehodnovernosť tradície o opevnení Košíc v roku 1290. In *Studia Historica Tyrnaviensia XIV – XV*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku, 2012, s. 290-308.
- MAGDOŠKO, Drahošlav. Prevzatie budínskych výsad Košicami v roku 1347. In ULIČNÝ, Ferdinand – MAGDOŠKO, Drahošlav (Eds.). *Bitka pri Rozhanovciach v kontexte uhorských a slovenských dejín*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012, s. 169-189.
- MAJOROSSY, Judith – SZENDE, Katalin. Hospitals in medieval and early modern Hungary. In SCHEUTZ, Martin (Ed.). *Europäisches Spitalwesen : institutionelle Fürsorge in Mittelalter und früher Neuzeit*. Wien : Oldenbourg, 2008, s. 409-454.
- MARSINA, Richard. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I*. Bratislava : Obzor, 1971. 472 s.
- MARSINA, Richard. Trenčín. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Prodama pre Historický ústav SAV, 2010, s. 511-522.
- MELNÍKOVÁ, Marta. Habent sua fata litterae, Analýza znovunájdených skupiny dokumentov k dejinám Košíc. In *Slovenská archivistika*, 1993, roč. 28, č. 2, s. 59-69.
- MENCL, Václav. *Středověká města na Slovensku*. Bratislava, 1938. 230 s.
- NÁDASKÁ, Katarína. Stredoveké špitály v Košiciach. In FIALOVÁ, Ivana – TVRDOŇOVÁ, Daniela (Eds.). *Od špitála k nemocnici*. Bratislava : Slovenský národný archív, 2013, s. 48-66.
- RÁBIK, Vladimír. Formovanie farskej siete na juhozápadnom Slovensku v stredoveku (Bratislavské prepoštvstvo). In RÁBIK, Vladimír et al. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku v spolupráci s FF TU v Trnave, 2010, s. 29-131.
- REŤKOVSKÁ, Adriana. Rehoľa antonitov na Slovensku. In *Acta Historica Neosoliensia*, 2010, roč. 13, č. 1-2, s. 5-33.
- SEDLÁK, Vincent. *Monumenta Vaticana Slovaciae I. Rationes collectorum pontificiorum in annis 1332 – 1337*. Trnava – Rím : Slovenský historický ústav v Ríme, 2008. 234 s.
- SEDLÁK, Vincent. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I*. Bratislava : Veda, 1980. 633 s.
- SLIVKA, Michal. Rádové domy v štruktúre osídlenia Slovenska a v jeho politických a sociálno-ekonomických vzťahoch (so zameraním na krížovnícke rády). In *Archeologia historica*, 1987, roč. 12, s. 383-402.
- SOMOGYI, Zoltán. A középkori Magyarország szegényügye. Budapest : Stephaneum Nyomda, 1941. 104 s.
- ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990. 520 s.
- ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001. 758 s.
- ULIČNÝ, Ferdinand. Feudálne majetky Košíc v 14. – 17. storočí. In *Historica Carpatica*, 1991, č. 22, s. 25-45.
- VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny I*. Bratislava : SAV, 1964. 475 s.
- VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny II*. Bratislava : SAV, 1973. 598 s.
- WICK, Béla. *Kassa története és műemlékei*. Kassa : Wiko kő- és könyv nymomdai műintézet 1941. 446 s.
- WICK, Vojtech. *Dáta k dejinám košických Dominikánov*. Košice, 1932. 47 s.
- WICK, Vojtech. *Dvestoročný kostol košického chudobinca*. Košice : b. v., 1930. 19 s.
- WICK, Vojtech. *Dóm svätej Alžbety v Košiciach*. Košice : Mesto Košice, 1936. 437 s.

Obr. 1 – Mesto Košice a blízke okolie podľa druhého vojenského mapovania z roku 1819

Doplňky:

1. Špitál sv. Ducha na mieste stredovekého predchodcu.
2. Súčasná Tajovského ulica – v stredoveku Ulica sv. Leonarda podľa LOKŠA, Karol (Ed.). *Katalóg ulíc mesta Košice*. Košice : Mesto Košice, 2010, s. 82.
3. Ulica sv. Ladislava – dnešná Kmeťova ulica podľa LOKŠA, K. *Katalóg ulíc...*, s. 91.
4. Tzv. Biele polia podľa katastrálnej mapy Košickej Novej Vsi z roku 1913.
5. Kostol sv. Ladislava v Košickej Novej Vsi.

Mapa dostupná na internete: <http://archivportal.arcanum.hu/maps/html/katfelm2b_google.html>